

SPOZNAJE O GRAĐEVINAMA ZAPADNOG TEMENOSA DIOKLECIJANOVE PALAČE U SPLITU - KRONOLOGIJA

UDK: 904(497.5 Split):728

728(497.5 Split):902

Primljeno: 14. X. 2013.

Izvorni znanstveni rad

Mr. sc. SANJA BUBLE

Ministarstvo kulture

Uprava za zaštitu kulturne baštine

Konzervatorski odjel u Splitu

Porinova 2

21000 Split, HR

U tekstu se objedinjavaju dosadašnje spoznaje o građevinama zapadnog temenosa dobivene terenskim istraživanjima tijekom duge povijesti znanstvenog interesa za Dioklecijanovu palaču. Neobjavljeni arhivski podaci institucija koje su provodile i (ili) dokumentirale istraživanja te podaci iz literature poredani kronološki daju uvid u pristup istraživanju i načinu dokumentiranja. Prostorni položaj sonde u gradskom tkivu pokazuje da je ciljanim istraživanjima i slučajnim nalazima gotovo u potpunosti otkrivena kasnoantička faza izgradnje u zapadnom temenosu. Objedinjene spoznaje o građevinama zapadnog temenosa Palače prilog su novoj sintezi kojom će se obuhvatiti sva do sada prikupljena znanja o Palači i koja će postati baza za nove interpretacije.

Ključne riječi: Dioklecijanova palača, zapadni temenos, terenska istraživanja, kronologija

Zapadni temenos, s tri strane okružen zidovima, a s četvrte kolonadom Peristila ispunjavale su tri građevine – hram i dvije građevine kružnog tlocrta. Dok je hram sačuvan gotovo u potpunosti, zahvaljujući činjenici da je u ranom srednjem vijeku pretvaranjem u krstionicu zadržao svoj kulturni značaj,

ostaci građevina kružnog tlocrta i zidova temenosa sačuvani su u arheološkom sloju, odnosno u strukturi kasnijih gradnji.

Dosadašnje spoznaje o građevinama zapadnog temenosa dobivene terenskim istraživanjima tijekom duge povijesti znanstvenog interesa za Dioklecijanovu palaču nisu objedinjene. Dijelom su objavljene, a dijelom su skrivene u arhivima institucija koje su provodile ili dokumentirale terenska istraživanja. S obzirom na dugo vremensko razdoblje u kojem su se akumulirala znanja o Palači, podaci prikupljeni terenskim radom pokazuju različitost u pristupu dokumentiranju ovisno o temeljnoj struci i interesu istraživača. U većini slučajeva crtežima i (ili) fotografijama dokumentirani su samo nalazi arhitekture *in situ*, ali često bez važnih stratigrafskih podataka i podataka koji se odnose na materijal i tehnologiju građenja.

IZVORI

Terenska istraživanja

Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu (KOST)

Konzervatorski odjel u Splitu u svom arhivu objedinjuje građu svih institucija čiji je nasljednik: Konzervatorskog ureda za Dalmaciju, Zavoda za zaštitu spomenika kulture Split i Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju. Budući da je u splitskoj konzervatorskoj službi djelovao niz značajnih konzervatora, u arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu pohranjeni su i arhivi Vicka Andrića, don Frane Bulića i Cvite Fiskovića. Građa koja se odnosi na povijesnu jezgru Splita nalazi se u Arhivu konzervatorskog ureda i u Arhivu Zavoda za zaštitu spomenika kulture Split.

Arhiv Konzervatorskog ureda za Dalmaciju (AKU)

U Arhivu konzervatorskog ureda za Dalmaciju pohranjeni su dokumenti vezani uz konzervatorsku praksu i istraživanje Dioklecijanove palače od dvadesetih godina 19. stoljeća, kada je u Splitu djelovao arhitekt i konzervator Vicko Andrić, te arhivi don Frane Bulića, Ljube Karamana i Cvita Fiskovića. Građa obuhvaća protokole od 1820. do 1954. godine, planoteku i fototeku. Fototeka se sastoji iz 10.385 fotografija koje obuhvaćaju razdoblje od šezdesetih godina 19. stoljeća do 1954. godine te 7240 negativa, dijelom na staklenim pločama, a dijelom na filmovima.

Arhiv Zavoda za zaštitu spomenika kulture Split (Arhiv ZST)

Zavod za zaštitu spomenika kulture Split osnovan je 1962. godine. Jedan od ključnih rezultata rada tog Zavoda je ustanovljenje prakse obveznog provođenja arheoloških i konzervatorskih istraživanja za svaki zahvat u gradskoj jezgri, što je pridonijelo slaganju mozaika za poznavanje ne samo ostataka antičke strukture Dioklecijanove palače već i svih kasnijih razdoblja u gradnji grada. Svi istražni radovi dokumentirani su arhitektonskim snimkama i fotografijama.¹

Arhiv Urbanističkog zavoda Dalmacije (Arhiv GN)

U Urbanističkom zavodu Dalmacije od 1955. godine djelovao je Odjel graditeljskog naslijeđa. Nakon gašenja Urbanističkog zavoda Dalmacije 1997. godine arhivski materijal Odjela pohranjen je u Mediteranskom centru za graditeljsko naslijeđe u Splitu (danas u sklopu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu). U arhivu je dokumentacija vezana uz istraživački i projektantski rad Jerka Marasovića. Arhiv se sastoji iz planoteke² i fototeke. Arhiv GN dragocjen je za rekonstrukciju tijeka istraživanja Palače budući da su objavljeni podaci nepotpuni, a terenske bilješke nisu sačuvane.

LITERATURA

Znanstvene monografije Roberta Adama³, Georgea Niemanna⁴, Ernesta Hébrarda i Jacquesa Zeillera⁵ te Frane Bulića i Ljube Karamana⁶, iako pripadaju starijoj literaturi, nezaobilazan su izvor u objedinjavanju spoznaja o Dioklecijanovoj palači dobivenih terenskim istraživanjima. U Adamovoj knjizi područje zapadnog temenosa prikazuju tri table koje se odnose na Palaču u cjelini: tlocrt hrama okruženog dvorištem prikazan je na tablama V i VI, a izdužni presjek na tabli XIX. Hram je prikazan na 10 crteža (table XL do L). U Niemannovoj opsežnoj monografiji hramu je posvećeno čitavo poglavlje (str. 80-85), a izvanredne i precizne arhitektonske snimke nisu nadmašene sve do uvođenja suvremenih metoda snimanja i kompjuterske tehnologije. U fokusu rada E. Hébrarda i J. Zeillera, uz izradu arhitektonskih snimaka sačuvanih dijelova Palače i prijedlog rekonstrukcije njezina izvornog izgleda, bilo je dokumentiranje arhitektonske dekoracije i njezina stilska analiza. Snimke arhitektonske dekoracije u poglavlju koje se odnosi na hram Palače do danas su predložak istraživačima antičke dekoracije. Knjiga F. Bulića i Lj. Karamana,

uz povijesni pregled spoznaja o Dioklecijanovoj palači, donosi i pregled istraživanja i konzervatorske prakse u Palači krajem 19. stoljeća te velikih konzervatorskih i urbanističkih zahvata u povijesnoj jezgri grada početkom dvadesetog stoljeća.

ISTRAŽIVANJA U PROSTORU ZAPADNOG TEMENOSA I POLOŽAJ SONDI U GRADSKOM TKIVU SPLITA

Neobjavljeni arhivski podaci o terenskim istraživanjima te podaci iz literature upotpunjuju spoznaje o građevinama zapadnog temenosa, a poredani kronološki daju i uvid u pristup istraživanju i načinu dokumentiranja. Stoga sam ih sistematizirala u sedam cjelina od kojih se prve tri odnose na obodne zidove (I. zapadni zid, II. sjeverni zid, III. južni zid), četvrta na parter temenosa, peta na hram, a šesta i sedma na kružne građevine.

Tlocrt karakteristične etaže svih građevina povijesne jezgre Splita izrađen klasičnom metodom snimanja sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća digitaliziran je i uklopljen u sustav geokoordinata marom Odsjeka za staru gradsku jezgru Grada Splita. Prilikom uklapanja izvršene su brojne korekcije. Istovremeno su digitalizirane i katastarske karte te uklopljene u geokoordinatni sustav. Tako je stvorena podloga u koju se uklapaju sve snimke povijesnog tkiva grada koje se rade suvremenim metodama snimanja.⁷ Uz višestruku primjenu u prostornom planiranju, projektiranju, izradi katastra podzemnih instalacija, planiranju i praćenju zahvata u povijesnoj jezgri, takva podloga ima i primjenu u istraživanju graditeljskog naslijeđa grada.

Položaj svih dosadašnjih nalaza arhitekture zapadnog temenosa unijela sam u geodetsku podlogu⁸, čime je svaki nalaz (sonda) jednoznačno određen, ne samo brojevima katastarskih čestica već i svojim prostornim koordinatama. Tako načinjena baza podataka imat će svoju primjenu u praćenju zaštitnih arheoloških istraživanja i konzervatorskih zahvata u prostoru zapadnog temenosa.⁹

I., II., III. - ZIDOVI TEMENOSA

I.1., II.1., II.2. i III.1.

U Adamovoj monografiji na tabli broj 5 (*Plate V. General Plan of the Palace as it now Remains*) prikazan je tlocrt tada poznatih dijelova Dioklecijanove palače. Svi oni koji su bili sačuvani nad zemljom i prepoznatljivi u gradskom tkivu, označeni

su crnom bojom.¹⁰ Zapadni temenos u kojem se nalazi hram prikazan je kao prostor pravokutnog tlocrta čija je veličina kotirana te iznosi 94 stopa x 154 stopa i 6 inča (28,65 x 47,09 m), a okružen je zidovima čija je debljina oko 5 stopa, odnosno oko 1,50 m¹¹. Kao vidljivi dijelovi zidova temenosa označeni su:

Zapadni zid I.1.

- dio koji teče od spoja sa sjevernim zidom prema jugu duljine 63 stope (19,20 m), položen paralelno sa zapadnim zidom hrama na udaljenosti od 9 stopa (2,74 m)

Sjeverni zid II.1. i II.2.

- dio koji teče od spoja sa zapadnim zidom prema istoku u duljini između 25 i 29 stopa (7,62 do 8,84 m) te dio od spoja s pilastrom zapadne kolonade Peristila prema zapadu u duljini od oko 17 stopa (5,18 m)

Južni zid III.1.

- krajnji istočni dio duljine između 58 i 60 stopa (17,68 do 18,29 m).

U tekstu objašnjenja tabli Adam ne opisuje zidove koji su okruživali zapadni temenos, tako da nema podataka o načinu na koji su izgrađeni, niti do koje su visine sačuvani njihovi dijelovi. Ipak, na tabli broj 19 (*Plate XIX. General Section of the Palace from East to West*) koja dokumentira presjek Palače od istoka prema zapadu s pogledom prema jugu, zapadni zid temenosa nacrtan je kao ruševina visine oko 1,20 m mjereno na crtežu od vrha podija hrama.

Na planu grada Splita na tabli broj 2 (*Plate II. General Plan of the Town and Fortifications of Spalatro Shewing the Situation of the Ancient Palace of the Emperor DIOCLETIAN; also the great bay and Harbour, the Lazaretto; the Mountain Margliano, the Fort of Grippe, the Suburbs, and the adjacent Grounds*) vjerno su prikazani blokovi kuća i ulice u gradu unutar renesansnih i baroknih utvrda, kao i u predgrađima.¹² Crnom bojom označeni su sačuvani elementi Palače te taj prikaz (*očišćen* od Adamove interpretacije) daje objektivniji uvid u opseg sačuvanosti i prepoznatljivosti elemenata Palače u gusto izgrađenoj strukturi grada. Vjerodostojnost Adamova crteža sačuvanih elemenata zidova temenosa potvrdila su kasnija istraživanja.

I.2.

Kuće koje su se oslanjale na hram na jugozapadnom dijelu srušene su 1907. godine. Nakon njihova rušenja nastao je slobodan prostor koji je bio za-

pušten sve do 1912. godine.¹³ Za Niemannova boravka u Splitu (1906.-1910.) istražen je dio zapadnog zida temenosa u duljini od 15 metara – mjereno od južnog pročelja kuće koja je naslonjena na sjeverozapadni ugao hrama. Pronađen je temelj zida izveden od lomljenog kamena koji je izgrađen do dva metra visine iznad litica, a od samog zida širine 119 cm sačuvano je osam redova opeke. Debljina temeljnog zida nije naznačena ni grafički, ni numerički. Na dnu tog zida (vrhu temelja) na osi ulaza u kriptu, odnosno longitudinalnoj osi hrama, Niemann je evidentirao i opisao otvor za otjecanje vode širine 17 i visine 14 cm.¹⁴ Nalaz je ucrtan na Tabli I (*Tlocrt starog dijela grada Splita*) i označen oznakom H, na crtežu broj 5 *Presjeci istok - zapad* (str. 7) te na crtežu broj 111 *Dvorišni zid iza hrama* (str. 86). Na crtežu 111 udaljenost između tog zida i podija hrama je 226 cm, a pravac pružanja tog zida na Tabli I i na crtežu pretpostavljenog izvornog tlocrta kata Palače (crtež 4 na str. 4) paralelan je sa zapadnim zidom hrama. Visinske kote vrha i dna temelja otkrivenog zapadnog zida na crtežima 5 i 111 međusobno se razlikuju, a korigirane vrijednosti su: vrh litice na koti +4,30 m, a vrh temelja na +6,006 m.¹⁵

I.3.

Sondu u kojoj je otkriven dio zapadnog zida temenosa zabilježio je i Hébrard. Pretpostavljam da se radi o sondi koju je opisao Niemann, s obzirom da su obojica istodobno boravila u Splitu,¹⁶ iako se numerički podaci o udaljenosti istočnog lica zida temenosa i zida postolja hrama u Hébrardovoj knjizi razlikuju od onih koje donosi Niemann. Hébrard bilježi da je taj zid bio za 1,90 m udaljen od zapadnog zida hrama mjereno u osi hrama, a s obzirom da nije tekao okomito na os hrama, njegova se udaljenost povećavala od sjevera prema jugu.¹⁷ Na snimci tlocrta hrama (str. 94) ucrtan je položaj sonde i otkriveni dio zida temenosa debljine 1,20 m te je označeno da je zid za 1,88 m udaljen od baze postolja hrama. Udaljenost istočnog lica tog zida i zida podija hrama prema Hébrardovim je mjerama 209,32 cm – što se razlikuje od mjere koju bilježi Niemann (226 cm).

Na snimci poprečnog presjeka hrama na str. 97 vidi se dubina sonde – otprilike u razini tadašnjeg poda kripe koja se poklapa s kotom dna drugog reda blokova ispod baze podija (+5,58 m), a naznačeno je i da je zid izveden od opeke. Hébrard nije opisao temelj tog zida, niti ga je evidentirao na snimci poprečnog presjeka, iako ga je morao vidjeti s obzirom na dubinu iskopa.

I.4.

Dio zapadnog zida temenosa otkriven je godine 1928., prilikom gradnje kuće Božić u Tvrdyjevoj ulici (k. č. 1747 k. o. Split, na uglu današnje Krešimirove i Adamove ulice). U Arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu sačuvana je fotografija tog nalaza¹⁸, koja kazuje da je zid bio građen od naizmjeničnih redova opeke i morta, a bio je sačuvan do visine od 4 m nad razinom ulice. Razina ulice na tom mjestu danas je +6,00 m, što znači da je tada zid bio sačuvan do visine od oko +10,00 m.

I.5.

Godine 1962. na Širini Filipa Grabovca jugozapadno od hrama (k. č. 10142/4 k. o. Split) pronađeni su na dva mjesta ispod kamenog pločnika ostaci zapadnog zida temenosa (vjerojatno prilikom rada na održavanju gradskog vodovoda). U fotoarhivu GN sačuvano je 20 fotografija, koje su jedini izvor podataka o tim nalazima. Na žalost, terenske skice i arhitektonske snimke nalaza ne postoje (nisu izrađene ili nisu sačuvane). Prema fotografijama može se rekonstruirati kronološki slijed istraživanja, kao i položaj sonde.

Sonda I.5.a

Najprije je sondirano uz sjeverozapadni ugao kuće na južnoj strani Širine Filipa Grabovca. Od 16 fotografija koje se odnose na tu sondu¹⁹ za nalaženje njezinog položaja i veličine ključne su fotografije na kojima se vidi sjeverozapadni ugao kuće, položaj sonde u odnosu na sjeverni zid kuće i kameno popločenje trga te dno sjevernog zida kuće, njezin sjeverozapadni ugao i slivnik u kamenom pločniku koji se i danas nalazi na istome mjestu.

Sonda I.5.b

Jugozapadno od hrama izvedena je još jedna sonda, na koju se odnose 4 fotografije.²⁰ Položaj i veličinu te sonde moguće je rekonstruirati prema fotografiji na kojoj se vidi ulaz na zapadnom pročelju ranije spomenute kuće i popločenje trga.

Za rekonstrukciju tlocrtnog položaja navedenih sonde snimila sam pločnik jugozapadnog dijela Širine Filipa Grabovca, a prema fotografijama odredila obris otkrivenih dijelova popločenja. Položaj nalaza u odnosu na položaj hrama, prethodna istraživanja zapadnog zida temenosa (Niemann, Hébrard) te komparacija s rezultatima istraživanja jugozapadnog dijela temenosa Mauzojeva²¹ iz 1972. godine ukazuju na moguću interpretaciju nalaza s fotografija.

U sondi I.5.a otkriven je u punoj debljini dio zapadnog zida temenosa, unutrašnja strana njegovog spoja s južnim zidom te dio zaravnate platforme (vrha temeljnog zida). Na fotografiji se, na dijelu oštećenog vanjskog lica zapadnog zida (u gornjem sloju), dobro vidi da je građen od opeke s debelim slojem morta.

Na sjeveroistočnom rubu sonde, unutar temeljnog zida vidi se obzidani vertikalni kanal pravokutnog presjeka. Pretpostavljam da se radi o vertikalnom kanalu za odvod oborinske vode, budući da je u temelju južnog zida temenosa Mauzoleja otkriven sustav okomitih i vodoravnih kanala za odvodnju.²² Zapadno od sonde, u kanalu kroz koji je položena recentna vodovodna cijev otkrivena su dva pravilno klesana bloka kamenog pločnika ulice paralelne sa zapadnim perimetralnim zidom. Prema dubini iskopa može se pretpostaviti da je na tom mjestu ulica bila na niveleti nižoj od dvorišta oko hrama. Zapadni zid temenosa mogao je imati debljinu od oko 120 cm. Sjeverni rub južnog zida je za najviše 47 cm udaljen od sjevernog pročelja kuće.

U sondi I.5.b otkriven je segment istočnog lica zapadnog zida izveden od vodoravno položene opeke na debelom sloju morta te je ustanovljena i puna širina zaravnate platforme (vrha temelja, odnosno podloge pločnika) čiji se istočni rub dobro vidi na udaljenosti od oko 200 cm od unutaršnjeg lica zida. Niemann i Hébrard nisu mogli vidjeti dio tog platoa pred ulazom u kriptu hrama. Prema bilješci F. Bulića iz 1907. godine²³ neposredno uz podij hrama na mjestu pred ulazom u kriptu otkriven je kameni sarkofag. Na fotografiji iz Arheološkog muzeja vezano uz to otkriće vidi se da je vrh sarkofaga bio ispod gornjeg ruba završnog reda kamenih blokova temelja hrama; prema tome, na tom je mjestu prilikom ukopa (između 4. i 6. st.) oštećen antički pločnik, ako je postojao, kao i njegova podloga.

I.6., I.7.

Godine 1972. tijekom radova na uređenju restorana u prizemlju kuće (k. č. 1748 k. o. Split) koja dijelom obuhvaća sjeverozapadni ugao hrama, otkrivena je žbuka sa zida koji svojom debljinom (120 cm) i položajem odgovara pravcu pružanja zapadnog zida temenosa čije su ostatke južno od te kuće zabilježili Niemann i Hébrard. Na samom južnom kraju tog zida (okomito na njegov smjer, dakle u presjeku) otkrivena je njegova antička struktura – nađeno je nekoliko redova opeke u mortu. Prema arhitektonskoj snimci antički je

zid sačuvan do visine od oko +7,30 m.²⁴ Sondiranjem poda pokazalo se da je u produžetku prema jugu sačuvan i njegov donji dio ispod tadašnje razine poda na oko +6,00 m. Nalaz je zabilježen na fotografijama.²⁵ Iz navedenih snimaka i fotografija nije moguće zaključiti koja je izvorna debljina tog zida, ni je li njegov donji dio otkriven ispod razine poda prostorije izveden od opeke u mortu ili je zidan od kamena. Nakon provedenih istražnih radova izrađena je programska studija²⁶ kojom je predložena prezentacija sjeverozapadnog ugla podija hrama u interijeru te rekonstrukcija dijela zida temenosa na južnom pročelju zgrade. Ta je rekonstrukcija izvedena, a debljina rekonstruiranog zida je 117 cm, što upućuje na pretpostavku da je debljina prezentiranog zida određena prema mjerama otkrivenog zida.

Tada je s donjeg dijela južnog pročelja kuće otučena žbuka (na fotografiji iz 1960. godine pročelje je ožbukano²⁷). Pri vrhu neožbukano dijela zida iznad rekonstruiranog dijela zapadnog zida temenosa vidio se u presjeku jedan profilirani kameni blok.²⁸ Dno bloka zabilježila sam na +12,10 m, a donji rub ožbukano dijela pročelja na koti +12,74 m (snimanje u lipnju 2001.). U proljeće 2002. otučena je žbuka s gornjeg dijela tog bloka i nad njim je otkriven još jedan profilirani blok. Po profilaciji čija se kontura nazire u presjeku blokova (nije utvrđeno kako izgleda na licu jer nije provedeno sondiranje u dubinu zida) možda se radi o dijelu napusta zapadnog zida temenosa koji je sačuvan *in situ*.²⁹ Ako je to točno, radi se o napustu izvedenom od dva bloka, pri čemu su arhitrav i friz izvedeni od jednog bloka, a vijenac od drugog.

II.3.

Dio sjevernog zida temenosa debljine 1,45 m otkriven je 1928. godine prilikom pregradnje kuće pekara Božića u Krešimirovoj ulici (k. č. 1747 k. o. Split).³⁰ Nalaz se samo spominje u tekstu koji se odnosi na istraživanje zidova istočnog temenosa, tako da nema podataka o materijalu i načinu gradnje, kao ni o obujmu sačuvanosti. U istoj kući spajali su se sjeverni i zapadni zid, tako da je na tom mjestu evidentiran i onaj zapadni (vidi I.4.).

II.4.

Ostaci sjevernog zida temenosa otkriveni su 1932. godine, prilikom iskopa za temelje kuće Mitrović i Bonačić (k. č. 1743 k. o. Split).³¹ Bilješka Konzerva-

torskog ureda s nadnevkom 13. srpnja 1932. iz Arhiva Konzervatorskog odjela u Splitu sastoji se od teksta (rukopis) i grafičkog dijela. Rukopis detaljno objašnjava nalaze: *Prigodom kopanja temelja za kuću Bonačić - Mitrović došli su na vidjelo u točki označenoj — zidovi temenosa u običnoj građi opeke i debelog sloja maltera (fotografirano) a ispred toga (...) mjesta koje su bile ukopane, označeni na karti sa -- otkriveni su zidovi u dubini preko 1 metra koji su podržali jedan kolonat. Kod jednog bili su pronađeni fragmenti kaneliranog stupa. Sasvim sprijeda blizu ulice u točkama označenim sa • • vidjeli se zid (...) veliki (...) u dubini od metra a (...) zid kasnijeg vremena.*

Kod zida temenosa tako ukopani u jednu (...) jedne niše prema unutrašnjosti dvorišta. U središnjem u kojem su bili otkopani temelji kolonata portikata otkriven je kanal pokriven kamenom pločom koji je dolazio sa sjevera a bio preko 0,50 m ispod današnjeg raza. Raz Palače mora da je bio niti 1/2 metra ispod današnjeg a možda su pločniku rimske ulice pripadali neki kameni (...) u dubini od oko 25 cm(...) u jami do ulice.³²

Grafički dio sadrži kopiju dva tlocrta Palače: plan grada s naznačenim ostacima Dioklecijanove palače i crtež iz knjige *Palača cara Dioklecijana u Splitu*³³ pod naslovom Tloris Dioklecijanove palače (uslijed istraživanja g. 1904. – 1910.), odnosno Hébrardov tlocrt izvornog izgleda Palače. Plan grada ima grafičko mjerilo. Na tom planu tušem je ucrtan položaj nalaza na koji se odnosi tekst. Ispod crteža je datum 1. VII. 1932. i legenda. Osim nalaza opisanih u tekstu, i crtež i legenda sadrže podatke o kojima se u tekstu ne govori:

- zid temenosa je u rijetkim ostacima stršao iznad mira (temelja?);
- oznakom X i strelicom u smjeru juga pri zapadnom kraju nalaza zida temenosa označeno je na ovom mjestu (prema mišljenju ...) išao je zid u pravcu prema jugu;
- sjeverno od oznake X na liniji uličnog pročelja zgrade ucrtan je kružić koji objašnjava legenda: *ovdje se je našla sfinga o kojoj vidi spis br 164.* Tekst i crtež međusobno se dopunjuju i daju značajne podatke o otkrićima iz 1932. godine. Sjeverni zid temenosa izveden je od opeke u debelom sloju morta, a njegovi su ostaci nađeni u duljini od oko 12 m (izmjereno na nacrtu) od istočne granice parcele kuće Bonačić–Mitrović u izgradnji. Na južnom licu zida otkriven je trag niše. Debljina zida nije zabilježena, kao ni visina. Na zid temenosa možda se nastavljao zid prema jugu.

Paralelno sa zidom temenosa, prema sjeveru, pronađen je temelj kolonade portikata kojem je (možda) pripadao ostatak kaneliranog stupa. Temeljni zid kolonade bio je dubok oko 1 m. Uz pravac kolonade nađen je kanal za odvodnju pokriven kamenim pločama koji je položen u smjer jug–sjever, a zabilježen je na dubini od oko 50 cm ispod pločnika. U citiranom dokumentu nalazi su samo naznačeni na tlocrtu Palače. Međutim, Ljubo Karaman je namjeravao ucrtati točan položaj nalaza u nacрте zgrade koja se gradila,³⁴ a je li u tome uspio, nije poznato. Iako je javnost bila impresionirana nalazom sfinge, koji je zasjenio ostale nalaze, Karaman je kao istraživač Palače posvetio jednaku pozornost nalazima njezine arhitekture kao i nalazu sfinge.³⁵

II.5., II.6.

U prostoru prodavaonice *Peko* u Krešimirovoj ulici (k. č. 1742 k. o. Split) sondirano je u dva navrata: 1968. i 1984. godine. U arhivu KOST ZST sačuvane su arhitektonske snimke,³⁶ ali nisam pronašla ni bilješke ni fotografije koje se odnose na ta sondiranja. Prema snimkama postojećeg stanja godine 1968. izvedene su dvije sonde: sonda 1 u pravcu kolonade stupova južnog portikata dekumanusa, a sonda 2 na mjestu potencijalnog nalaza sjevernog zida temenosa.

U sondi 1 na dubini od +5,85 m zabilježen je kameni zid debljine oko 90 cm. S južne strane zida kopano je do kote +5,67 m, a sa sjeverne do +5,52 m, te se prema crtežu presjeka naslućuje da se dno zida nalazi dublje od dna iskopa. Otkriveni zid bi prema položaju mogao bi biti kontinuirani temelj kolonade portikata koji je prvi put iskopan 1932. godine, prilikom gradnje kuće Mitrović–Bonačić (vidi II.4.), ali i zid kasnije građevine građene na istom pravcu. Prema arhitektonskim snimkama u sondi 2 nije otkrivena antička struktura.

Godine 1984. ponovo je istraživano na mjestu sonde 2 iz 1968. godine. Ta sonda je nepravilnog tlocrtnog oblika, a istočni joj je rub za oko 50 cm pomaknut prema istoku u odnosu na ranije istraživanje. S južne strane recentnog kamenog zida položenog u smjeru istok–zapad produljen je iskop tako da se u potpunosti može vidjeti njegovo južno lice. Sa sjeverne strane vrh tog zida je na koti +6,21 m, a na južnom licu povišen je za jedan red kamenih blokova tako da mu je vrh južnog lica na koti +6,38 m. Dubina iskopa s južne strane tog zida nije označena visinskom kotom, a prema crtežu dno iskopa bilo je oko 60 cm ispod vrha zida. Prema jugu je pod pravim kutom vidljiv zid koji je do

visine od +6,21 m izveden od kamenih blokova, a nad njima je zid izveden od opeke u debelom sloju morta. Vide se 4 reda opeka, tako da je njegova najviša sačuvana kota +6,54 m. Rub zida od opeke nacrtan je kao oštar i dobro uočljiv sa sjeverne strane te za oko 25 cm uvučen u odnosu na rub kamenog zida pod njim. Nije jasno kolika je njegova debljina - vidljiv je u debljini od 115 cm, a dalje se do ruba sonde (oko 60 cm od ruba opeke) prema jugu javlja struktura od kamena. Prema položaju je, bez sumnje, otkriven dio sjevernog zida temenosa.

II.7.

U fototeci Zavoda za zaštitu spomenika kulture Split pronašla sam jednu fotografiju (na poleđini je bilješka *Luxor – sjeverni zid*, broj negativna 23462 i datum 22. 3. 1979.) koja pokazuje dobro očuvanu strukturu sjevernog zida temenosa. Ta fotografija iz albuma koji se odnosi na istraživanja kuće Cipci na Peristilu (k. č. 1758 k. o. Split) prilikom uređenja kavane *Luxor* 1978. i 1979. godine jedini je dokument o nalazu dijela sjevernog zida temenosa u toj kući. Prema zazidanom otvoru na desnoj strani fotografije pretpostavljam da je snimljen sjeverni zid kuće Cipci u istočnoj prostoriji. Antička struktura na tom je mjestu dobro vidljiva do oko +8,70 m.³⁷ Zid je izveden u tehnici *opus mixtum*, a struktura njegova donjeg dijela prema fotografiji nije jasna. Pretpostaviti je da se radi o kamenim blokovima u mortu, iznad se dobro vide četiri reda opeke s debelim slojem morta, pa dva reda kamenih blokova u mortu, a nad njima na lijevom dijelu fotografije pet redova opeke s debelim slojevima morta. Na dijelu zida uz zazidani otvor ne vidi se opeka – moguće je da se tu nalazila niša koja je naknadno zazidana.

II.8. (?)

U albumu pod naslovom *Dioklecijanova palača* fototeke Zavoda za zaštitu spomenika kulture Split pronašla sam četiri fotografije Z. Buljevića iz ožujka 1982. s legendom *Kraj sv. Ivana*.³⁸ Na poleđini fotografija nema bilježaka, tako da je teško odrediti na što se odnose. Budući da je 1982. godine u protokolu Zavoda za zaštitu spomenika kulture Split pod brojem 1053 zaprimljen zahtjev za proširenjem kavane *Luxor* (izgradnja sanitarnog čvora u prostoriji sjeverno od kavane), može se pretpostaviti da se fotografije odnose na sondi-

ranje u prizemlju kuće Kraj sv. Ivana br. 9 (k. č. 1758 k. o. Split), čiji je južni zid nastao na ostacima antičkog zida. Fotografije pokazuju iskop uz zid na kojem se vidi istaknuti dio njegovog temelja i kanal pravokutnog presjeka s poklopicom – kamenom pločom. Arhitektonskih snimaka ni opisa izvedenih istražnih radova nema.

III.2.

Ostatak južnog zida temenosa zabilježen je na katastarskom planu Splita iz 1832. godine (List XIV) sivom bojom, kakvom su naznačeni poznati dijelovi Dioklecijanove palače. U Protokolu čestica zgrada opisana je kao *Avanzi dell'antico palazzo di Diocleziano* (ostaci antičke Dioklecijanove palače),³⁹ površine 5 četvornih hvata (17,98 m²).⁴⁰

III.3.

Vicko Andrić bilježi ostatke antičke strukture jugoistočno od hrama na četiri crteža kojima dokumentira ostatke Dioklecijanove palače u Splitu. Na *Planu Splita s pojasom utvrđenja iz XVII. st i oba gradska parka* (oko 1847.)⁴¹ i na crtežu *Slikovni prikaz ostataka antičke Dioklecijanove palače, pomiješanih među novim kućama u Splitu (Iconografia degli Avanzi del Palazzo Antico di Diocleziano Commisti alle Case Moderne in Spalato)* iz 1852. godine⁴² ti su ostaci zabilježeni kao zid koji se proteže u smjeru istok-zapad i nejednake je debljine, koja se smanjuje prema istoku – isto kao što je to zabilježeno na austrijskoj katastarskoj mapi, budući da se pri izradi tih crteža Andrić koristio katastarskim planom iz 1832. godine. Na crtežu iz 1852. godine dio južnog zida temenosa označen je brojem XII i legendom *Ostali rasuti fragmenti i nepovezani ostaci kojima se ne može odrediti izvorna namjena*.⁴³ Istim brojem označeni su i dio zida u smjeru sjever-jug u današnjoj Buličevoj ulici i ostaci u kući sjeverno od Mauzoleja. Na Planu antičkih ostataka u Dioklecijanovoj palači iz 1846. godine⁴⁴ te Planu grada u Dioklecijanovoj palači i antičkih ostataka u njoj iz 1862. godine⁴⁵ ostaci antičke strukture jugoistočno od hrama prikazani su kao zid ujednačene debljine.

Andrić na svojim crtežima donosi podatak o postojanju ostataka antičkog zida unutar bloka kuća jugoistočno od hrama i time potvrđuje vjerodostojnost Adamova prikaza nastalog gotovo stotinu godina prije. Ipak, ni on ih nije opisao.

III.4.

Godine 1956. Urbanistički biro započeo je s radom na projektnoj dokumentaciji za adaptaciju sklopa kuća jugozapadno od Peristila (Radničko sveučilište I). Voditelj istraživanja i projektant adaptacije bio je Jerko Marasović. Nakon izrade arhitektonske snimke postojećeg stanja (1956. – 1957. godine) započeli su istražni radovi koji su se izvodili paralelno s izradom projekta i radovima na adaptaciji sklopa (1957. – 1961. godine). Senzacionalni nalazi ostataka antičke građevine kružnog tlocrta (1957. godine)⁴⁶ zasjenili su sve ostale nalaze ne samo iz antičkog razdoblja već i iz kasnijih razdoblja. Manje atraktivni nalazi tada nisu objavljeni, kao ni izvještaj o istražnim radovima. Stoga se njihov obujam, kao i kronologija, može rekonstruirati jedino usporednom analizom skromne arhitektonske dokumentacije i fotografija iz arhiva Urbanističkog zavoda. Od arhitektonske dokumentacije to su: tlocrt prizemlja stanja iz 1956. godine (Urbanistički biro Split PG 10/S 56 list 2; investitor: Radničko sveučilište Split; Objekt: Sklop kuća jugozapadno od Peristila; Faza: Stanje 1956.; Snimila: Mirjana Marasović; Split, 1957.); ozalid kopija istog lista dopunjena snimkom nalaza nakon provedenih istražnih radova (dopune olovkom) te izvedbeni arhitektonski projekt PG-22/Izv u mjerilu 1:50 (projektant Jerko Marasović).⁴⁷ Na spomenutom tlocrtu postojećeg stanja olovkom je ucrtan položaj zidanog antičkog kanala širine 35 cm, a dno mu je kotirano na +3,88 m. Kanal u smjeru istok–zapad položen je sa sjeverne strane južnog zida temenosa s kojim je paralelan. Kanal je zabilježen na jednoj fotografiji.⁴⁸ Sa sjeverne strane kanala na udaljenosti od oko 60 cm paralelno s njim zabilježen je dio antičkog kamenog zida širine oko 70 cm, koji na svojem istočnom kraju skreće pod pravim kutom prema sjeveru (sjeverni krak tog zida širine je oko 90 cm). Vrh tog zida je na koti +4,07 m. Južni zid temenosa prepoznatljiv je na tlocrtu postojećeg stanja prizemlja po svojoj debljini, a ispod žbuke postala je vidljiva njegova antička struktura. Fotografijama je dokumentiran ostatak antičkog zida u jugoistočnom dijelu prostorije u prizemlju sjeverne kuće, a vidi se da je bio izgrađen u tehnici *opus mixtum*.⁴⁹ Budući da tlocrt postojećeg stanja nema visinskih kota, nije moguće usporedbom snimaka postojećeg stanja i fotografija zaključiti do koje je visine sačuvan antički zid – na fotografijama se vide 4 reda opeka s debelim slojem morta nad kojima je izgrađen noviji kameni zid kuće.

III.5.

Prilikom adaptacije dvokatnice na Grabovčevoj širini (k. č. 1772/1,2 i 1773 k. o. Split) u prosincu 2011. godine provedena su zaštitna arheološka i konzervatorska istraživanja. Ispod poda prizemlja otkriven je temelj južnog zida temenosa u ukupnoj širini od 330 cm. Temelj je zidan kamenim blokovima s obilnim slojem morta, a u istraženoj prostoriji sačuvan je do visine +5,06 m. Na udaljenosti od 220 cm od njegova južnog lica (odnosno 60 cm od sjevernog) položen je kanal pravokutnog presjeka širine 33 cm (dno kanala +3,93 m), kojem je na jednom mjestu sačuvana i kamena poklopnica (vrh poklopnice +5,12 m). Na južnoj strani tog zida, dakle, izvan temenosa, na koti +4,96 m, nađen je naboj za podnicu (pločnik) i negativ (otisak) zidne obloge.⁵⁰

Nakon skidanja slojeva žbuke na južnom licu središnjeg uzdužnog zida kuće otkrivena je njegova antička struktura. Tu je južni zid temenosa, iako djelomično oštećen i stanjen, sačuvan sve do potkrovlja kuće, u visini do +14,00 m i u duljini od oko 6 metara. Zidan je tehnikom *opus mixtum* u kojoj se izmjenjuju slojevi opeke (4 reda opeke u debelom sloju morta, ukupno oko 40 cm) i slojevi kamena. Na visini od +11,70 m, na drugom katu kuće, sačuvan je ostatak luka od dva reda radialno položene opeke – ostatak niše. U istoj prostoriji na susjedni je, istočni, zid uzidan antički spolij – dio kapitela.

PARTER TEMENOSA - VEZA ZAPADNOG TEMENOSA I PERISTILA

U sklopu konzervatorsko-restauratorskih radova na Peristilu zbog izrade projekta sanacije konstrukcije 2009. godine izrađeno je nekoliko geomehaničkih sondi.⁵¹ U sondi br. 4 u petom interkolumniju (gledano od sjevera prema jugu), na zapadnom kraju ulice k. č. 10141, unutar prostora temenosa (do dubine od +5,77 m) nisu pronađeni antički slojevi budući da su uništeni tijekom gradnje kanalizacije u 19. stoljeću.⁵²

HRAM

V.1.

Niemann je izveo sondu na uskom prostoru ograničenom kućama jugoistočno od hrama tražeći istočni kraj njegovog podija.⁵³ Otkrio je produžetak

reda pravokutnih klesanaca i na njih položenih blokova profilirane baze podija (oznaka *c* na crtežima). Produžetak nije završen jer se na klesancu koji je posljednji u nizu vidi da ima nastavak (završava priključnom plohom). Udaljenost između istočnog ruba tog bloka i istočnog lica ante je 6,75 m (mjereno na crtežu južnog pročelja, Tabla XVI). Sonda nije dublja od dna završnog bloka temelja (+5,92 m).

V.2., V.3.

Sondiranje u unutrašnjosti kripte hrama provedeno je 1963. godine te 1997. godine, prije početka radova na sanaciji svoda. O sondiranju iz 1963. godine svjedoči jedanaest fotografija iz arhiva GN.⁵⁴ Budući da prilikom dokumentiranja nije fotografiran mjerni štap, a u arhivu ne postoji popratna dokumentacija (arhitektonski snimci, opis) nije moguće protumačiti položaj sonde, ni je li u njoj pronađena antička podnica.

Splitski Konzervatorski odjel je 1997. godine proveo sondiranje u jugozapadnom kutu kripte.⁵⁵ Sonda površine 2 x 3 m iskopana je do dubine +3,86 m, a dublje kopanje spriječilo je stalno nadiranje vode. Sondiranje nije dalo podatke o postojanju antičke podnice, ali je otkrilo podatke o načinu gradnje temelja i svoda kripte. Arhitektonski je snimljena struktura zidova temelja i svoda u uzdužnom i poprečnom presjeku.⁵⁶ U donjem dijelu svoda kripte izmjenjuje se red sedre i sloj iz dva reda radialno položene opeke u debelom sloju morta. Iznad četvrtog sloja opeke nastavlja se svod od blokova sedre. Temelj uzdužnih zidova hrama izveden je od klesanaca (visina reda nad kojim počinje svod je 44,5 cm), a peta svoda – prvi red blokova sedre je na visinskoj koti + 4,56 m.

JUŽNA GRAĐEVINA KRUŽNOG TLOCRTA

Prilikom prije spomenutog istraživanja sklopa građevina jugozapadno od Peristila (vidi III.4. i bilj. 47) uz ostatak južnog zida temenosa otkriveni su ostaci građevine kružnog tlocrta: temelj i podij, dio profilirane baze i blok plašta podija na svom mjestu te ulomci kamene plastike (friza i kasetiranog stropa).⁵⁷ Iako je, prema kazivanju J. Marasovića,⁵⁸ tijekom istraživanja, osim terenskih skica, arhitektonskog i fotografskog dokumentiranja nalaza, vođen i dnevnik istraživanja, on, na žalost, nije sačuvan u arhivu GN. Stoga nije

poznat tijekom istraživanja ni stratigrafija te se ne zna na kojem su položaju i visinskoj koti nađeni fragmenti arhitektonske plastike, a ne zna se ni točan opseg istraživanja.⁵⁹ Uz ranije navedenu dokumentaciju, nalaz dokumentiraju i fotografije iz fototeke arhiva GN snimljene u razdoblju od 1957. do 1961. godine. Tijekom 1957. godine skinuta je žbuka s unutarnjih zidova i uklonjena trošna drvena međukatna konstrukcija kako bi se otkrili potencijalni antički nalazi i definirali izvorni srednjovjekovni zidovi i otvori.⁶⁰ Prema fotografijama žbuka je otučena u obje južne građevine te je na istočnom zidu jugoistočne građevine otkriveno vanjsko lice zida Vestibula građeno od opeke položene u debelim slojevima morta (kasnije prezentirano u interijeru zgrade).⁶¹

Istraživanjem temelja istočnog zida zapadne građevine otkriveno je da je taj zid dijelom temeljen na ostatku do tada nepoznate antičke građevine kružnog tlocrta.⁶² Dio temelja, ravne i profilirane baze podija te jedan blok njegovog vanjskog plašta dokumentirala je terenskom skicom Mirjana Marasović: na dnu podija je profilirana baza (na koti +6,49 m), visine 44 cm, iznad koje je sačuvan jedan blok vanjskog plašta podija. Prema crtežu, građevina na razini podija ima promjer 9,24 m.⁶³ Oslonjena je na temelj u obliku kružnog prstena zidan grubim kamenim blokovima (dno temelja na +5,09 m). Ispod temelja je kamena platforma čiji je rub postavljen okomito na pravac pružanja južnog zida temenosa. Živa stijena je na dubini +3,07 m. Iskopavanje unutar prstenastog temelja (*kripte*) nije provedeno, konstatiran je samo njegov unutarnji promjer, koji iznosi 3,58 m, a nije istraživano ni u dijelu prizemlja istočne građevine iz koje nisu bili iseljeni stanari.⁶⁴ U dijelu teksta koji se odnosi na istraživanje originalne nivelete Peristila, G. Niemann⁶⁵ navodi da je u kući zapadno od Peristila uočio jedan kamen rimskog pločnika koji leži na svom izvornom mjestu, na visini na kojoj je i originalni pločnik Peristila, odnosno prag ulaza u prostor istočnog temenosa.⁶⁶ Uspoređi li se Niemannov crtež položaja nalaza na Tabli V s položajem južne kružne građevine, možemo pretpostaviti da se ne radi o ostatku pločnika, već o kamenom bloku podija te građevine.

SJEVERNA GRAĐEVINA KRUŽNOG TLOCRTA

VII.1.

Ostatak sjeverne građevine kružnog tlocrta prvi je put otkriven prilikom iskopa jarka za kanalizaciju 1851. godine u prolazu zapadno od Peristila (k. č.

1757/2 k. o. Split) neposredno uz zapadno pročelje kuće koja je izgrađena na mjestu nekadašnje antičke gradnje. Vicko Andrić, ne ulazeći u daljnja istraživanja, taj je nalaz ucrtao na snimku ostataka Dioklecijanove palače od 31. siječnja 1852. godine i opisao pod brojem XIV.⁶⁷ Prema Andrićevu crtežu i popratnoj legendi, radi se o temelju izvedenom od velikih obrađenih kamenih blokova koji je pripadao građevini kružnog tlocrta promjera 27 bečkih stopa, odnosno 853,2 cm. Na Tabli I ucrtan je položaj i cijela tlocrtna površina te kružne građevine, iako je otkriven samo njezin krajnji zapadni odsječak. Andrićev nalaz zaboravljen je i nepoznat kasnijim istraživačima Palače, tek 1981. godine javnosti su postali poznati i dostupni njegovi nacrti koji se čuvaju u arhivu KOST.⁶⁸

VII. 2., VII.3.

Nakon otkrića južne kružne građevine, pretpostavljajući da je kompozicija zapadnog temenosa bila simetrična u odnosu na njegovu uzdužnu os (istok - zapad), odnosno da se nasuprot otkrivenoj južnoj kružnoj građevini morala nalaziti ista takva, Jerko Marasović je 1957. godine proveo sondiranje na mogućoj lokaciji sjeverne kružne građevine. Istraživanje je napravljeno uz suradnju Arheološkog muzeja u Splitu. Izvedene su dvije sonde. Iako su nalazi poznati i objavljeni u više navrata⁶⁹, kompletna dokumentacija o tijeku tog istraživanja nije objavljena pa se redosljed i opseg istraživanja mogu rekonstruirati na temelju sačuvanih fotografija i nacrti iz arhiva GN. Nalaze tumači arhitektonska snimka – tlocrt sondi i dva presjeka kroz sondu 1 u mjerilu 1:25.⁷⁰ Mjerenjem tlocrta može se približno odrediti da vanjski promjer kružnog temelja iznosi 930 cm.

Sonda 1

Najprije je sondirano u dvorištu uz zapadno pročelje palače Cipci na Peristilu (k. č. 1757/2 k. o. Split). Tada je neposredno ispod recentnog betonskog pločnika pronađen segment baze podija kružne građevine. Ponovno je otkriven, u to vrijeme nepoznat, Andrićev nalaz.⁷¹ Sonda je iskopana do dubine +6,04 m. Na toj je visini dno baze podija kružne građevine. Baza se sastoji od dva superponirana bloka: donji je u presjeku ravan, visine 45 cm, a gornji ima jednostavnu profilaciju (u presjeku vertikalna, kosa i vertikalna ploha, 21+15+6 cm), čiji je gornji rub oštećen te završava na koti +6,91. Rub gornjeg bloka je za 2 cm uvučen u odnosu na rub donjeg.

Sonda 2

Nakon toga izvedena je sonda u južnoj prostoriji u unutrašnjosti palače Cipci na Peristilu te su pronađena dva obrađena kamena bloka međusobno vezana upuštenim željeznim kopčama od kojih su sačuvani utori. Ti su blokovi složeni kao radijalni segmenti kružnog prstena, a gornja im je ploha na koti +6,47 m.⁷²

VII.4.

Istraživanja ostataka sjeverne kružne građevine nastavljena su 1970. - 1972. godine prilikom radova na obnovi palače Cipci-Grisogono⁷³ te 1979. godine suradnjom Urbanističkog zavoda (istraživanja, projekt obnove J. Marasović) i tadašnjeg Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu pod vodstvom arheologa F. Oreba od strane Zavoda i N. Cambija (Arheološki muzej u Splitu). Istraživanje je popraćeno detaljnim arhitektonskim snimkama.⁷⁴ O samom tijeku istraživanja svjedoče neobjavljene bilješke F. Oreba od 13., 19. i 20. veljače 1979.⁷⁵, koje nadopunjuju podatke zabilježene na arhitektonskim snimkama i fotografijama.⁷⁶ Tako Oreb piše: *13.2.79. Pošto sam prethodno o ovome obavjestio dr.T.Marasovića dogovorio sam se s I. Prebandom iz Urbanističkog zavoda Dalmacije, da najprije ispumpa vodu iz kripte. Jutros oko 7h je uključena pumpa. Oko 8 sati je voda ispumpana tako da se mogao izbacivati materijal iz kripte. Najprije se izbacio sloj građevnog materijala, koji je u kriptu dospio rušenjem i urušavanjem zidova nad kriptom. Poslije se izbacivao materijal iz same kripte. Ja sam prebirao po građevnom materijalu, ne bi li se našli kakvi fragmenti keramike, novčići ili antički ili pak srednjovjekovni arhitektonski ulomci. Do 9h se radilo, a onda je ponovno nadošla voda, uključena je ponovno pumpa, a istraživanje je prekinuto dok se voda ispumpa. Prethodno, prije čišćenja kripte Zvonko fotograf je napravio snimak. Došlo se do dubine od cca 0,70m od nivoa pločnika. Poslije 10 sati se ponovno nastavilo s čišćenjem. Došlo se do dubine od oko 1,10m. Stratigrafska situacija: 30 - 40cm šut pomiješan s kamenjem, cigla. Poslije ovog sloja – gusti mulj s većim kamenjem. Osim 2 čavla (1 veći i 1 manji) od željeza i par kostiju, nikakvih drugih nalaza nije bilo. Izostala je i keramika. Jutros oko 9 sati po povratku iz Solina svratio Cambi.*

19.2.79. Nakon prekida od nekoliko dana, zbog odvoza izbačenog materijala iz kripte, koji se je deponirao ispred 'Zlatnih vrata' Palače, radovi na istraživanju kripte su bili prekinuti. (po dogovoru s I.Prebandom iz Urbanističkog zavoda

Dalmacije) danas su ponovno nastavljeni radovi na čišćenju kripte. Na jednom mjestu se došlo do dna kripte (izmjerena dub. cca 1,50m) I dalje se izbacuje mulj s kamenjem. Ima nešto stakla, kostiju. Voda i dalje stalno nadolazi, tako da povremeno treba uključivati pumpu. Vjerojatno se radi o živoj vodi, jer kada se mulj slegne, iz pumpe izlazi čista voda. Izgleda da je dno kripte živac kamen.

20.2.79. Jutros se nastavilo s raščišćavanjem unutrašnjosti kripte. Najdonji sloj je skoro čisti morski pijesak, pomiješan sa žalom i školjkama. Dno kripte na jednom mjestu prema sredini prelazi u jednu udubinu. I danas se nailazilo na nekoliko komada kostiju, stakla. baš u toj udubini je pri kraju radnog vremena pronađena fragment desne lavlje noge s šapom od kamena. Vrstan rad. Prenesena u Zavod.

U potpunosti je otkriven ostatak temelja podija kružne građevine. Prstenasti kameni zid (debljina prstena, mjereno na crtežu, iznosi oko 3 m) očuvan je na sjevernom dijelu uz svoj vanjski rub do visine od +6.55 m (+6.56 m). Na jugoistočnom segmentu uočava se pravilan skok – nutarnji rub prstena očuvan je na nižoj koti (što se može protumačiti kao ležaj - peta svoda), a oko njega je na udaljenosti od 30 cm (mjereno na nacrtu) povišen prsten s pravilnim, oštrim rubom poput stube čija je gornja površina na +6,75 m. Nutarnji promjer prstena, mjereno na nacrtu, je oko 3,60 m, a vanjski promjer oko 9,6 m. Zid je položen na živu stijenu čiji je vrh zabilježen na koti od +4,82 m. Istraživanje unutar prstena (“kripte”) ometalo je stalno nadiranje vode, a prema bilješkama radi se o živoj vodi. Stratigrafski su podaci (površinski sloj šute, ispod mulj s kamenjem, na dnu pijesak na živoj stijeni) šturi, budući da nije bilo značajnijih arheoloških nalaza. Na dnu kripte pronađen je fragment kamene skulpture – lavlja šapa.⁷⁷

ZAKLJUČAK

Iznesena kronologija istraživanja i prostorni položaj sonde pokazuje da su ciljanim istraživanjima i slučajnim nalazima gotovo u potpunosti otkriveni ostaci kasnoantičke faze izgradnje u zapadnom temenosu Dioklecijanove palače. Bez obzira na kvalitetu dokumentacije poznate su sve osobitosti građevina, kako u pogledu materijala, tako i tehnike građenja. Prostorni položaj sonde pokazuje i neistražene poteze, odnosno potencijalna mjesta budućih nalaza: na k. č. 1767, 1768 i 1771 k. o. Split moguće je otkriti neistražene dijelove južnog zida temenosa, na drugom katu kuće 1748 k. o. Split možda je sačuvan segment zapadnog zida s nišama. Sondiranje u prizemlju i dvorištu kuće k. č.

zapadno od Peristila, odnosno na istočnoj strani i unutar prstena temelja (*kripte*) južne kružne građevine upotpunit će saznanja o toj građevini.

Uz nalaze koji se odnose na građevine Dioklecijanove palače u iznesenim istraživanjima važan je nalaz zidova građevine starije od Palače koji su pronađeni u samom jugoistočnom uglu temenosa 1957. godine. Budući da se jedan njihov krak proteže od istoka prema zapadu, u smjeru pružanja južnog zida temenosa, nije isključeno da je južni zid temeljen upravo na zidu te starije građevine. Taj se nalaz možda može povezati i sa do sada zanemarenom Karamanovom bilješkom iz 1932. godine: u iskopu temelja za kuću Bonačić - Mitrović otkriven je zid koji se pruža okomito na sjeverni zid temenosa, prema jugu. Moguće je da je i taj zid preostatak ranije gradnje.

Prikupljene i sistematizirane spoznaje o građevinama zapadnog temenosa Dioklecijanove palače prilog su novoj sintezi kojom će se obuhvatiti sva do sada prikupljena znanja o Palači i koja će postati baza za nove interpretacije.

KRATICE

KOST - Konzervatorski odjel u Splitu

AKU - Arhiv Konzervatorskog ureda za Dalmaciju

Arhiv ZST - Arhiv Zavoda za zaštitu spomenika kulture Split

Arhiv GN - Arhiv Urbanističkog zavoda Dalmacije

BILJEŠKE

- ¹ Konzervatorska praksa u segmentu istraživanja i dokumentiranja graditeljskog naslijeđa ustanovljena 1962. godine nije se bitno promijenila te se i danas primjenjuje u djelovanju Konzervatorskog odjela u Splitu.
- ² Popis nacrti iz arhiva GN donosi D. Matošić. Dragutin Matošić: *Pregled arhiva i dokumentacije Urbanističkog zavoda Dalmacije – Split (URBS) 1947. – 2002.*, Split 2002., 288-304.
- ³ Robert Adam: *Ruins of the palace of the Emperor Diocletian in Spalatro*. London 1764.
- ⁴ George Niemann: *Der Palast Diokletians in Splato*. Wien 1910.; George Niemann: *Dioklecijanova palača u Splitu*. Prijevod Mirjana Marasović, Split 2005.
- ⁵ Ernest Hébrard, Jacques Zeiller: *Spalato, le Palais de Dioclétien*. Paris 1912.
- ⁶ Frane Bulić, Ljubo Karaman: *Palača cara Dioklecijana u Splitu*. Zagreb 1927.
- ⁷ Konzervatorskim radovima na sjevernom zidu sa Zlatnim vratima, na Peristilu i u supstrukcijama prethodilo je snimanje postojećeg stanja suvremenim metodama snimanja – laserskim skeniranjem.
- ⁸ Pravac pružanja kolonada Peristila, Protiron i tlocrtni gabarit Mauzoleja snimila sam 1996.,

- a hram, prezentirani segment južne kružne građevine i pravac pružanja zapadnog zida temenosa 2001. Pravac pružanja južnog zida temenosa utvrđen je recentnim snimanjem sonde u kući južno od hrama (sonda III.5.). Položaj sonde koje se odnose na sjeverni zid temenosa utvrdila sam prema katastarskim česticama, odnosno prema pravcu pružanja zidova građevina ucrtanih u karakterističan tlocrt povijesne jezgre Splita. Digitalizirala sam snimku nalaza sjeverne kružne građevine (sonde VII.). Savjetima i uklapanjem mojih snimaka u recentnu geodetsku podlogu pomogla mi je Klara Šolić, dipl. ing. geod., na čemu joj zahvaljujem.
- ⁹ Nadam se da ću u daljnjem radu kao konzervator kojem su pristupačne i one informacije koje nisu objavljene, dopuniti ovu bazu podacima s rezultatima recentnih i budućih arheoloških istraživanja u Palači.
- ¹⁰ Robert Adam; n.d. (3), 20. ...*the parts shaded with dark colour are what alone appear now above ground...*
- ¹¹ Podaci o debljini zidova i duljini njihovih sačuvanih dijelova nisu numerički iskazani.
- ¹² Predložak za prikaz plana Splita i okolice prema Dušku Kečkemetu bio je nama nepoznat plan nastao nakon Santinijevog iz 1666. i Justerovog iz 1708. godine. Duško Kečkemet: *Vicko Andrić - arhitekt i konzervator 1793. – 1866.* Split 1993., 166-167.
- ¹³ Stanko Piplović: *Dioklecijanova palača u Splitu početkom XX. stoljeća.* u: *Božić-Bužančić zbornik, Grada i priloge za povijest Dalmacije 12.* Split 1996., 827-828.
- ¹⁴ Niemann: n. d. (4), 85.
- ¹⁵ Sve Niemannove snimke izvedene su u relativnom odnosu prema visini praga ulaza u Mauzolej čija apsolutna visinska kota prema njegovoj izmjeri iznosi +10,81 m, te svi numerički podaci koji se odnose na visinske mjere predstavljaju udaljenost od praga ulaza u Mauzolej. G. Niemann: n. d. (4), 8. Preračunavanje visinskih kota iz Niemannovih crteža potrebno je generalno korigirati budući da je prag vrata Mauzoleja na +10.32 m u odnosu na geodetsku nulu. Sanja Buble: *Mjerni sustav Dioklecijanove palače - magistarski rad.* AF Postdiplomski studij graditeljsko naslijeđe, Split 1997., 28. U nastavku teksta sve su visinske kote apsolutne.
- ¹⁶ Niemannov rad na istraživanju Palače trajao je 6 godina (od 1906. do 1910.). Niemann: n. d. (4), Predgovor Hébrard je boravio u Splitu u sedam navrata: studeni-prosinac 1906., listopad-prosinac 1907., ožujak-travanj, svibanj-lipanj i studeni-prosinac 1908., ožujak-travanj 1909. i rujnan 1910. Hébrard – Zeiller: n. d. (5), Predgovor.
- ¹⁷ Hébrard – Zeiller: n. d. (5), 106.
- ¹⁸ Na fotografiju KOST AKU inv. broj 3277 upućuje C. Fisković, a objavljena je 2009. godine. Cvito Fisković: *Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu.* u: *Rad JAZU, 279,* Zagreb 1950., 18. Sanja Buble: *Dioklecijanova palača – izvor poznavanja rimske tehnike građenja.* u: *Zbornik radova Dioklecijan, tetrahija i Dioklecijanova palača o 1700. obljetnici postojanja.* Split 2009., 150.
- ¹⁹ Arhiv GN, fototeka. Fotografije su popisane u bilježnici VI. (8.VIII.61.-X.62.) pod brojevima 4337 A, B, C, D, E; 4338 A, B, C, D, E; 4339 A, B, C, D; 4440 A i B uz datum IX. 1962. i napomenu *Dio zida temenosa - pločnik antičke ulice i antički kanal na širini Filipa Grabovca.*
- ²⁰ Arhiv GN, fototeka. Bilježnica F (X.? 62.-2.X.64.), fotografije broj 4831 A, B, C i D, s napomenom *Sonda jugozapadno od Jupiterovog hrama.*

- ²¹ Sheila McNally, Jerko Marasović, Tomislav Marasović: *Dioklecijanova palača*, Izvještaj o Jugoslavensko-američkom projektu istraživanja, drugi dio. URBS, Split 1977., 47-50., crteži 17-20, table 20-25
- ²² Isto, 48. Još jedan okomiti kanal pravokutnog presjeka otkriven je i 2012. u jugozapadnom kutu istočnog temenosa.
- ²³ Frane Buškariol: *Nalaz groba s nakitom kraj krstionice u Splitu*. Kulturna baština 18/19, Split 1989., 23-27.
- ²⁴ KOST, Arhiv ZST - planoteka. R.N. 220/71; novija oznaka ZST-144-A11-91 Snimke nisu upotunjene numerički iskazanim visinskim kotama, već samo mjerilom s apsolutnim visinskim kotama.
- ²⁵ Fotografije s inventarskim brojevima S 2010, S 2011, S 2012 i S 2020 dio su *Starog fotoarhiva*, a pohranjene su u albumu pod naslovom *Split - istraživanja i rekonstrukcije 4*. Na poledini svake od njih naznačeno je tušem naslov *Split stari grad sonde u Poštanskoj menzi 1.2.1972*. KOST, Arhiv ZST – fototeka.
- ²⁶ Autori studije D. Marasović i J. Marasović. KOST, Arhiv ZST – planoteka. R. N. 220
- ²⁷ Arhiv GN, fototeka, bilježnica III. B 1959.-1960., fotografija 3435/D uz datum 18. 4. 1960.
- ²⁸ Taj podatak na snimci južnog pročelja kuće iz 1971. nije evidentiran. KOST, Arhiv ZST – planoteka; R.N.220/71.
- ²⁹ Jerko Marasović, Katja Marasović, Snježana Perojević: *Kultne građevine Dioklecijanove palače u Splitu*. Histria Antiqua 13/2005., 433-434.
- ³⁰ F. Bulić, Lj. Karaman: n.d. (6), 76., bilješka 93.
- ³¹ U interpretaciji tog nalaza Cvito Fisković upućuje na izvorni spis br. 159/1932. iz Arhiva Konzervatorskog odjela u Splitu (tada Konzervatorski zavod za Dalmaciju). C. Fisković: n. d. (18), 18.
- ³² Oznake: —, - i • • u originalnom tekstu odnose se na oznake na crtežu (vidi slika 20) U prijepisu dokumenta nečitljive dijelove teksta označila sam točkama u zagradi (...).
- ³³ F. Bulić, Lj. Karaman: n. d. (6), slika 17.
- ³⁴ Karamanov dopis izvođaču Sakić i Drug od 13. srpnja 1932. KOST, AKU 160/1932.
- ³⁵ U javnosti je nalazu sfinge posvećena puno veća pozornost, a taj je nalaz potaknuo i rasprave o novim vizurama na spomenike splitske jezgre - hrama i palače Cindro koje su se otvorile nakon rušenja trošne romaničke kuće na čijem je mjestu počela gradnja nove. Tako se postavilo pitanje opravdanosti novih gradnji u starom gradskom tkivu, o čemu piše *Novo doba* pod naslovom *Četvrta egipatska sfinga u Dioklecijanovoj palači*. KOST, AKU 164/1932, prilog članak *Novo doba*, Split 13. 7. 1932., 3.
- ³⁶ KOST, Arhiv ZST – planoteka; R.N. 74/68. Na istraživanje iz 1968. godine odnose se četiri crteža, a na sondiranje izvedeno 1984. godine odnose se tri.
- ³⁷ Istražni arheološki radovi dokumentirani su arhitektonskim snimkama, no struktura zidova kuće nije snimljena. Prema tlocrtu prizemlja visinska kota poda prostorije u vrijeme istražnih radova bila je na +6,70 m, što je i kota dna zazidanog otvora s fotografije, a antička struktura zida na fotografiji vidljiva je do vrha tog zazidanog otvora. KOST, Arhiv ZST - planoteka; RN 363/79.

- ³⁸ KOST – Arhiv ZST, negativni broj 31032, 31033, 31041 i 31042.
- ³⁹ *Nro. nella Mappa: 1848; Del Proprietario della Casa: Demanio Imp. Reg.; Delle Case degli Edifizj: Avanzi dell'antico palazzo di Diocleziano; Klafter quadr. 5; Osservazioni: Ora posseduti dal No 437 Pavissich Simone. HR DAST AMID, Spalato Protocolo delle particelle degli edifizj.*
- ⁴⁰ 1 Klafter (hvat)=1,896 m.
- ⁴¹ D. Kečkemet: n. d. (12.), slika 82.
- ⁴² Isto, Tabla I.
- ⁴³ Isto, 131.
- ⁴⁴ Isto, sl. 71.
- ⁴⁵ Isto, sl. 84
- ⁴⁶ *Važno otkriće u Dioklecijanovoj palači - Pronađeni ostaci dvaju antičkih hramova.* Slobodna Dalmacija, Split 21. 11. 1957., 6; Jerko Marasović: *Novi nalazi zapadno od Peristila Dioklecijanove palače.* Slobodna Dalmacija, Split 29. i 30. 11. 1957., 6.
- ⁴⁷ Temeljem navedene arhivske dokumentacije istraživanje je prezentirano tek 2006. godine. Katja Marasović, Vlasta Marčić: *Sklop građevina jugozapadno od Peristila.* Kulturna baština 33, 37-34, Split 2006., 75-77 i 87.
- ⁴⁸ Fotografija broj 3872/C na čijoj je poledini olovkom naznačeno *Radničko 1 zapad prizemlje antički kanal.* U bilježnici broj V. 1960.-1961. - od 8. VIII. 60. do 8. VIII. 61. ta je fotografija zavedena uz datum 3. III. 61, bez popratne legende. Arhiv GN, fototeka.
- ⁴⁹ Fotografije broj 3079/A, B i C upisane u bilježnici broj III. 1959. i fotografije broj 3872/A i B. Arhiv GN, fototeka.
- ⁵⁰ Anita Penović, Helena Tresić Pavičić: *Konzervatorski elaborat, Objekt č.zgr. 1771/1,2 i 1773 k.o. Split, anagrafske oznake Grabovčeva širina 1,* 2001., Arhiv KOST, 10-15.
- ⁵¹ U ime Hrvatskog restauratorskog zavoda projektant arhitektonskog dijela konzervatorsko-restauratorskog zahvata na Peristilu i voditelj istraživanja bio je Ivo Vojnović, dipl. ing. arh., a projektant sanacije konstrukcije Davor Uglešić, dipl. ing. građ.
- ⁵² Geomehaničke sonde na Peristilu - Snimak postojećeg stanja *Geodata,* Split 2009., T. D. 2-3-4/09, Arhiv KOST.
- ⁵³ G. Niemann: n.d. (4), 79., crtež 100, 80, Tabla XVI.
- ⁵⁴ Arhiv GN, fototeka: fotografije 4950 D, E; 4951 A, B, C, D, E i 4952 A, B, C, D; na poledini olovkom upisano *Kripta sv. Ivana – sonda;* Fotografije uvedene u Bilježnicu F X.? 62. – 2. X. 64.
- ⁵⁵ Sondiranje u kriпти prethodilo je radovima na sanaciji konstrukcije.
- ⁵⁶ KOST, Arhiv ZST - planoteka: Uzdužni presjek s pogledom prema jugu i poprečni presjek s pogledom prema zapadu koji je 1991. godine izrađen prema Niemannovoj snimci u mj. 1:50 (crteži Nenada Ivaniševića) s podacima utvrđenim sondiranjem.
- ⁵⁷ J. Marasović: n. d. (47); Jerko Marasović, Tomislav Marasović: *Pregled radova Urbanističkog biroa na istraživanju i zaštiti i uređenju Dioklecijanove palače od 1955. do 1965. godine.* URBS 4, 1961-1962, Split 1965., 23-54.; Tomislav Marasović: *Le palais de Dioclétien.* Beograd 1982., 120.; Jerko Marasović: *Le scoperte nel Palazzo di Diocleziano negli ultimi decenni.* Antichità Altoadriatiche Vol. XXVI, Aquileia, la Dalmazia e l'Ilirico, 1982., 227-

- 236; Tomislav Marasović: *Dioklecijanova palača - svjetska kulturna baština*. Zagreb - Split 1994., 111-113.
- ⁵⁸ J. Marasović, usmeno priopćenje 2000.
- ⁵⁹ Do 1965. godine uređena je zapadna polovina zgrade, a potpuni završetak adaptacije ovisio je o iseljenju stanara iz istočnog dijela zgrade, što potvrđuje da arheološko i konzervatorsko istraživanje nije provedeno u cijelosti. Jerko Marasović, Tomislav Marasović: *Pregled radova Urbanističkog biroa na istraživanju i zaštiti i uređenju Dioklecijanove palače od 1955. do 1965. Godine*. URBS 4, 1961.-1962., Split 1965., 51.
- ⁶⁰ U daljnjem tekstu navode se samo nalazi iz antičkog razdoblja.
- ⁶¹ Arhiv GN, fototeka: fotografije 2282/A, B, C, D, E; 2283/A, B, C, D i 2349/A, B, C, D, E.
- ⁶² Arhiv GN, fototeka: fotografije 2933A, 2933C i 2894B.
- ⁶³ Promjer građevine izmjerila sam 2001. godine: prsten baze ima promjer 9,30 m, a plašt podija mogao je imati promjer 8,86 m.
- ⁶⁴ Prema riječima J. Marasovića (razgovor 2000. godine) u dvorištu u središnjem dijelu sklopa (k. č. 1759) nije istraživano. Stoga nije jasno ni na kojem je položaju nađen fragment oltarne pregrade za koji se u Pregledu radova Urbanističkog biroa na istraživanju i zaštiti i uređenju Dioklecijanove palače od 1955. do 1965. godine navodi da je nađen u *kripti hrama*. T. Marasović do sada nije razjasnio tu činjenicu, iako najavljuje publiciranje osvrta na nalaz srednjovjekovnog zabata u kripti kružnog hrama. Tomislav Marasović: *Dalmatia praeromanica, ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji – 3 korpus arhitekture srednja Dalmacija*. Split – Zagreb 2011., 285-286.
- ⁶⁵ G. Niemann: n. d. (4), 54.
- ⁶⁶ Prag ulaza u prostor istočnog temenosa o kojem piše Niemann ponovo je otkriven prilikom radova na Peristilu i zabilježen na koti +6,839 m. Elaborat Peristil Dioklecijanove palače Urbanističkog zavoda Dalmacije PG-63, list 11. KOST, Arhiv ZST – planoteka.
- ⁶⁷ *XIV. Basamento a grosse pietre lavorate di fabbricata circolare. Nell' Agosto 1851 fu rinvenuto in escavo di fossa per costruzione di canale. Misurato il segmento sorpassante la fabbrica sopra costruttavi il diametro totale sara di p. di V^{ma}: (27) metri (8,532). Con la restruzione del canale si lascio inalterato l'avvanzo antico, e poca demolizione del selciato della strada puo farlo rivedere.*
- ⁶⁸ Ivan Matejčić: *Vicko Andrić, arhitekt i konzervator 1793. – 1866. - katalog izložbe*, Split, 1981.
- ⁶⁹ J. Marasović: n. d. (46); J. Marasović, T. Marasović, n. d. (59), 31, i 50-51.
- ⁷⁰ Nacrt na paus-papiru u tušu u mjerilu 1:25 s presjekom kroz sonde i visinskim kotama, bez datuma, naslova i broja. Taj je crtež precrtan kao sastavni dio nacрта *Tlocrt i presjeci istraženih dijelova stilobata, fragmenti, mj. 1:25, snimak: D. Radovniković, datum IV. 1973.*, kojim su prikazani svi elementi na kojima se temelji idejna rekonstrukcija kružnih građevina J. Marasovića (dio kasetiranog stropa i fragment friza pronađeni u istraživanju južne građevine 1957. godine i baza stupa pronađena tijekom radova na Peristilu 1960. godine). GN 167 Zgrada na Peristilu Historijski razvoj IV. stoljeće, hram., Fragmenti u mjerilu 1:25. Arhiv GN, planoteka.

- ⁷¹ U fototeci GN sačuvana je fotografija na čijoj je poleđini olovkom napisano *HRAM VENERE ulica ispod skala Ene Grisogono*. Ta je fotografija uvedena u bilježnici broj II (1956-57.), no bez bilješke o tome što predstavlja. Na filmu broj 1357 nalaze se još dvije snimke koje se odnose na isti nalaz - 1357/B i 1357/C. Arhiv GN, fototeka
- ⁷² Nalaz je zabilježen na fotografijama 2015/A-C (na poleđini je olovkom zapisao *Prizemlje Luxor*) i 2016/A-C (na poleđini je pogrešno zabilježeno *Jug baza hrama*). Fotografije su uvedene u bilježnici broj I 1958. g. uz datum 19. 12. 1957., ali bez popratne legende. Na isti se nalaz odnose i filmovi pod brojevima 2014A, B, C i D, te 2017A, B i C. Arhiv GN, fototeka.
- ⁷³ Jerko Marasović, Tomislav Marasović: *Pregled istraživanja, obnove i revitalizacije Dioklecijanove palače u Splitu od 1965. do 1975. g.* Arhitektura 154, Zagreb 1975., 16-22.
- ⁷⁴ Iako pomno nacrtane u mj. 1:50, snimke tlocrta imaju samo grafičko mjerilo, jedini numerički podaci su visinske kote. RN 363/79 Palača Cipci, faza: Obnova palače – nalazi. KOST, Arhiv ZST - planoteka.
- ⁷⁵ Zahvaljujem F. Orebu koji mi je dao svoje bilješke.
- ⁷⁶ Na istraživanje se odnosi dvadeset i pet fotografija. V. ALBUM - LUXOR CIPCI, foto Z. Buljević. KOST, Arhiv ZST - fototeka.
- ⁷⁷ J. L. *Nađena kamena lavlja šapa*. Slobodna Dalmacija, Split 5. III. 1979., 3; negativ br. 23251 KOST, Arhiv ZST - fototeka.

CHRONOLOGY OF FINDINGS ABOUT THE WEST TEMENOS BUILDINGS
WITHIN DIOCLETIAN'S PALACE IN SPLIT

Summary

This paper represents a synthesis of all findings that have been gained over years through a series of scientific researches about the buildings of the Diocletian Palace west temenos. Since the process of relevant data collection has been very long, certain differences in the field research data documentation have been perceived. These differences are due to the specificity of profession and, thus, different interests of an individual researcher. In most cases, the architectural in-situ finds have been documented by drawings and photographs without having enclosed either important stratigraphic data or building technology and building material related data. The unpublished archival records of field research and reference data complete the findings about the west temenos buildings and, when filed chronologically, they provide an insight into both the research and documentation methods. The findings are filed under seven categories: the first three include peripheral walls, the fourth includes the temenos pit, the fifth includes the temple and the sixth and the seventh categories include circular buildings.

Both the research chronology and the spatial position of probes indicate that systematic research and random findings have contributed to the revelation of the late ancient building stage in the west temenos of Diocletian's Palace. The documentation method aside, all building and technology related materials have been revealed. The spatial position of probes may also serve as an indication of the existence of future finds. Apart from the findings related to the research of the buildings within Diocletian's Palace, this paper also underlines the findings related to the walls of a building significantly older than the Palace itself.

This paper, by having synthesized all the findings about the west temenos buildings within Diocletian's Palace in Split, serves as a contribution to all future syntheses which will in turn represent the starting point for new interpretations.

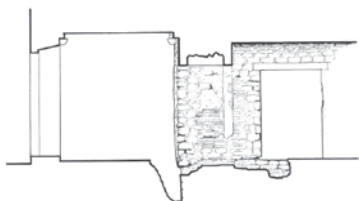

Slika 1. II.4. - Karamanove bilješke i položaj antičkih nalaza otkrivenih prilikom gradnje kuće Mitrović – Bonačić 1932. godine (KOST – AKU 159/1932)

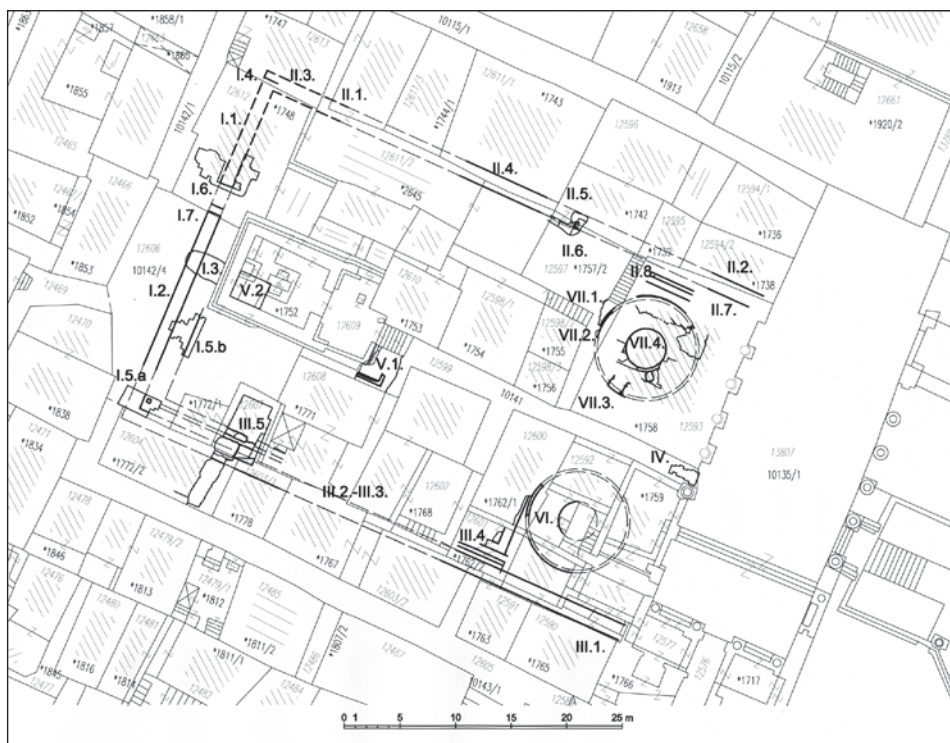

Slika 2. Sonda I.5.a - Vertikalni kanal pravokutnog presjeka u temeljnom zidu, pogled s istoka (Arhiv GN, 4338D)

Slika 3. Sonda I.5.b - Ostatek zapadnog zida temenosa, pogled s istoka (Arhiv GN, 4831A)

Slika 4. I.6. Zapadni zid temenosa u prizemlju kuće oslonjene na sjeverozapadni ugao hrama; pogled na strukturu zida u presjeku i dubina sondiranja 1972. godine (KOST – Arhiv ZST)

Slika 5. Položaj nalaza na katastarskoj podlozi (crtež: S. Buble, 2012.)

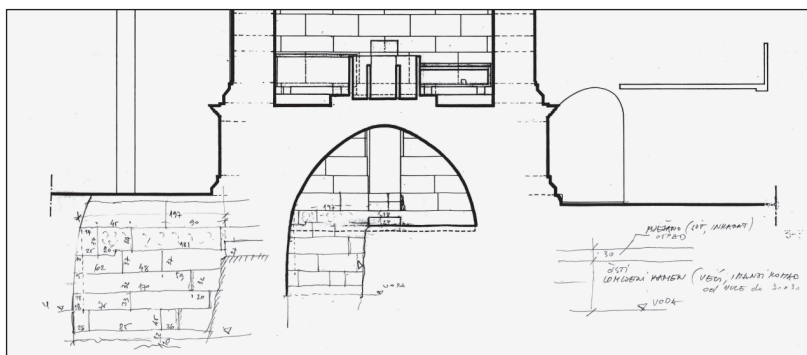

Slika 6. II.7. Južno lice sjevernog zida temenosa, prizemlje kavane Luxor 1978. godine (KOST - Arhiv ZST, 23462)

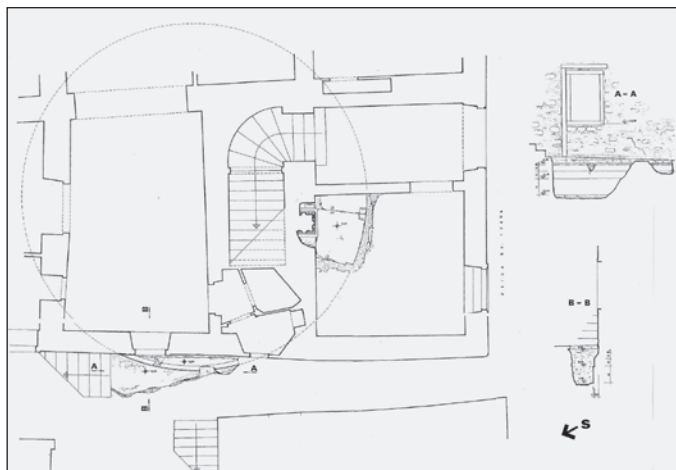
Slika 7. III.5. Temelj južnog zida temenosa s kanalom pravokutnog presjeka, pogled sa sjevera (foto: Đ. Ivanišević, 2011.)

Slika 8. III.5. Presjek kanala s poklopticom (foto: Đ. Ivanišević, 2011.)

Slika 9. V. Skica sonde u kripti brama - presjek s pogledom na zapadni zid, istraživanje 1997. godine (KOST)

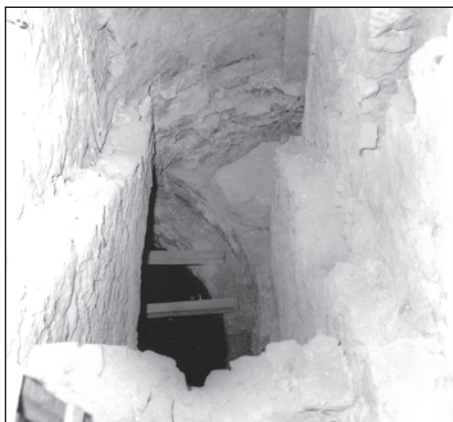
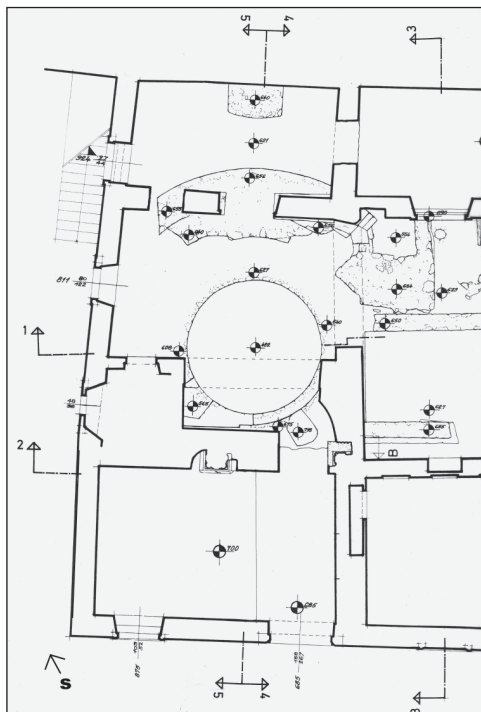

Slika 10. VII.2., VII.3. Tlocrt i presjeci sonde u palači Cipci 1957. godine (Arhiv GN, bez broja)

Slika 11. VII. 2. Profilirana baza sjeverne kružne građevine (Arhiv GN, 1357/C)

Slika 12. VII.4. Tlocrt nalaza sjeverne kružne građevine u palači Cipci, 1979. godine (KOST – Arhiv ZST)

Slika 13. VII.4. Nutarnji rub zida kripte; upušteni dio prstena je oslonac svoda, pogled sa zapada (KOST - Arhiv ZST, 24691)

Slika 14. VII.4. Fragment skulpture nađen na dnu sonde (u kriпти) (KOST - Arhiv ZST, 23251)

